

Jūratė Svičiulienė

Vilniaus Universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės 8, 44280 Kaunas, Lietuva

Tel./faks: (370–37) 42 32 22

FILOSOFLJA, RELIGIJA, MENAS – HERMENEUTINIS DISKURSAS

Straipsnyje pabrėžiamas kultūrologinių tyrinėjimų aktualumas, atskleidžiant savarankiškų kultūros fenomenų ontogenezę. Kultūrologijoje ypač populiarius hermeneutinis diskursas, tad aptariamos W. Diltheyaus „gyvenimo filosofijos“ pagrindinės kategorijos, kurios remiasi jo suformuluotu hermeneutiniu metodu. Pagal tradiciją filosofinio mąstymo savitumas grindžiamas gretinant filosofiją su kitomis kultūros sferomis – mitologija, religija, menu, mokslu. Tokiu požiūriu vadovaujasi ir Diltheyus, kurio filosofijos, religijos ir poetinės kūrybos santykių tyrinėjimą pasirinko šio darbo pagrindu, išplėtodami „romantinės“ arba klasikinės problemos interpretacijos bei supratimo ribas. Formuluoama išvada apie filosofijos, religijos ir meno struktūrinių ryšių gausą ir skirtingas raiškos formas.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: kultūrologija, hermeneutika, „gyvenimo filosofija“, religija, mitologija, menas, egzistencializmas.

Šiuolaikinei humanistikai būdingas tarpdalykinis mokslinis mąstymas, todėl kultūrologiniai tyrinėjimai, skirti savarankiškų kultūros fenomenų ontogenezei, tebėra aktualūs. Kultūrologija, susiformavusi socialinių ir humanitarinių žinių apie žmogų sandūroje, tyrinėja žmogaus būties modalumą ir kultūrą kaip integruotų sričių visumą. Sociokultūrinė patirtis reflektuojama ir interpretuojama filosofijos, religijos, literatūros, meno tekstuose realiaje istorijos laike, todėl kultūrologijai ypač artimas hermeneutinis diskursas. F. Schleiermacherio veikalais prasidėjo filologinės ir teologinės hermeneutikos raidos etapas, W. Diltheyus išplėtojo filosofinę hermeneutiką, kuri susiliejo su „gyvenimo filosofijos“ tradicija. Brėždamas ribą tarp gamtos mokslų ir dvasios mokslų, jis suformavo naują požiūrį į hermeneutiką kaip į humanitarinės (istorinės) interpreta-

cijos metodą ir supratimo epistemologiją. Šiuolaikinėje humanistikoje hermeneutika, praturtinta M. Heideggerio, H.-G. Gadamerio, P. Ricoeuro idėjomis, įgavo universalaus metodo statusą. Nors kultūrologijai teikia atramą ir egzistencialistinę, fenomenologinę tradiciją, tačiau ji sutelkta į hermeneutiką. Filosofijos istorijoje, nuo Platono, susiformavo filosofijos, religijos ir meno struktūrinių ryšių aiškinimo linija, kurią ryškiausiai nūžymėjo G. Hegelis. Filosofiją, religiją ir meną jis analizavo kaip visuomeninės sąmonės formas, kurioms būdingas tas pats turinys, bet skiriasi specifinė, jį išreiškianti forma. Absoliuti dvasia filosofijoje reiškiasi sąvokomis, religijoje – vaizdais, o mene – intuicija. Ir vėlesnių mastytojų veikaluose, kuriuose siekiama apibūdinti filosofinio mąstymo savitumą, filosofija gretinama su kitomis kultūros sritimis: mitologija, religija, menu, mokslu¹. Toks

¹ Pvz., DILTHEY'US, W. *Filosofijos esmė*; JASPERSAS, K. *Filosofijos įvadas*, MACEINA, A. *Filosofijos esmė ir kilmė*; ŠLIOGERIS, A. *Kas yra filosofija?* ir kt.

požiūris artimas taip vadinamam “hermeneutiniam ratui”, kuriuo nusakomas paradoksas: “visumą galima suprasti tik supratęs atskiras dalis, o jų supratimui būtina visuma; norint suprasti, reikia būti jau kažką supratęs... ir t. t.”². Tačiau “sukantis” hermeneutiniu ratu, iškyla mitologijos, religijos ir meno supratimo reikmė. Šio straipsnio tikslas – remiantis kultūrologiniu požiūriu bei hermeneutiniu metodu atskleisti filosofijos, religijos ir meno ontogenezę, tyrimo pagrindų pasirinkus Diltheyaus filosofijos, religijos ir poetinės kūrybos sampratą.

Diltheyaus mąstyme “gyvenimo” sąvoka iškyla kaip fundamentali kategorija, reiškianti žmogiškosios būties sąlygą istorinėje kultūrinėje realybėje. Filosofijos (“dvasios mokslo”) uždavinys – suprasti gyvenimą, remiantis juo pačiu, todėl “supratimo” metodą jis laiko betarpišku dvasinės visumos patyrimu (visumos išgyvenimu). Supratimą, artimą intuityviam gyvenimo suvokimui, Diltheyus priešina “aiškinimui” gamtos moksluose, kurie remiasi išorine patirtimi ir konstruktyvia proto veikla. Gyvenimas, jo požiūriu, yra nesuprantamas ir nepaaiškinamas mūsų patirties pagrindas, todėl negali būti pažintas. Gyvenimas įgyja betarpišką objektyvų pavidalą tekstuose ir meno kūriniuose; tad humanitarinių mokslų tyrimo dalykas – objektyvizuotos dvasios formos. Kaip teigia dauguma Diltheyaus filosofijos tyrinėtojų, jo pasaulėžiūrai yra būdingas dualizmas, t. y. jis mėgino suderinti anglų pozityvizmą ir metafiziką. Kitą vertus, Diltheyus skeptiškai vertino Hegelio panlogizmą, liko romantikas ir pripažino “gyvenimo paslaptį”. Objektyvi dvasia jo filosofijoje reiškia gyvenimo objektyvumą kultūroje ir visuomenėje: moralėje, teisėje, valstybėje, religijoje, mene, moksle ir filosofijoje. Filosofas pabrė-

žia, kad ryšiai, kurie egzistuoja tarp religijos, filosofijos, gyvenimo patirties, poetinės kūrybos gali būti paaiškinti, tik išnagrinėjus “gyvenimo sąryšį” individe ir visuomenėje. Diltheyus nurodo, kad humanitariniai (dvasios) mokslai privalo traktuoti žmogų dviem požiūriais – kaip subjektą ir kaip objektą. Remiantis pirmuoju požiūriu, žmogus iškyla kaip savo aplinkos kūrėjas ir kaip jos tvaryns, kuris pats valdo savo veiksmus bei poelgius. Antrasis požiūris nurodo, kad žmogus yra kūriny, kuris turi būti aiškinamas, atsižvelgus į jo gyvavimo socialines sąlygas, aplinką ir t. t., o žmogaus elgesys, – remiantis priežastingumo schemomis. Diltheyus pabrėžia, kad suprantant žmogų abiem požiūriais, būtina pripažinti jo kūrybinę galią, kuriant istorijai naujas materialines ir dvasines vertybes. Žmogų, pasak Diltheyaus, galima pažinti tik psichologiškai grindžiant istoriją, todėl humanitariniai mokslai vadovaujasi metodu, kuris paremtas istorinės patirties turiniu, o tas savo ruožtu priklauso nuo “psichinio dėsninumo”³. Jo apibrėžtas metodas taikomas pasaulėžiūros teorijoje, filosofijos, religijos ir poetinės kūrybos santykių analizėje.

Kultūrą integruoja jai būdinga pasaulėžiūra, jos puoselėjami idealai ir vertybių sistema. Filosofija kaip pasaulėžiūros pagrindas veikia ir pati buvo veikiamą įvairių kultūros sričių – mokslo, religijos ir meno. Diltheyus sąvoką “pasaulėžiūra” vartoja “apibūdinant dvasinį darinį, įskaitant pasaulio pažinimą, idealą, normų teikimą ir aukščiausią įprasminimą”⁴; jai nebūdinga konkreti veikla. Filosofiją, religiją ir poetinę kūrybą sieja bendras objektas – “pasaulio ir gyvenimo mįslė”. Šios kultūros sritys kreipiasi į vidinę, dvasinę visuomenės gyvenimo pusę, savaip ją interpretuodamos, kas atsispindi ir skirtingose pasaulėžiū-

² DAUJOTYTĖ, V. *Literatūros filosofija*. Vilnius, 2001, p. 29.

³ DILTHEY, W. Filosofijos esmė. In *Kultūros prigimtis*, Vilnius, 1992, t. 1, (Kultūros fenomenas), p. 69.

⁴ DILTHEY, išnaša 3, p. 69.

rose. Diltheyus siekia apibūdinti interpretacijų savitumą, atsakyti į klausimą, kas lemia jų įvairovę. Jis teigia, kad religijos esmę sudaro santykis su neregimybe (primityvioje religijos formose) ir santykis su dievybe, kuris atsiranda aukščiausioje jos raidos pakopoje. Šie santykiai realizuojami, remiantis religine patirtimi, kuri įkūnija būties ir egzistencijos pilnatvę, absoliučią palaimą. Taigi svarbiausias religinės pasaulėžiūros dalykas yra religinis išgyvenimas, „kuriame veikia dvasinio gyvenimo visuma“, o „juo pagrįsta religinė patirtis nulemia kiekvieną pasaulėžiūros sudėtinę dalį“⁵. Kitą vertus, pirmąkščiui žmogui, Diltheyaus požiūriu, religija tampa instrumentu, kuriuo jis daro įtaką neregimybei, siekdamas su ja susiliesti, užmegzti naudingus santykius.

Svarbus religijos šaltinis, Diltheyaus požiūriu, yra įvairios žmogaus psichikos būsenos (natūralios ir anomalios), kurios ypač tinkamos patvirtinti neregimybės poveikį. Kultūros tyrinėtojai pastebėjo, kad atskiros tautos savo primityvias religines idėjas kūrė iš vienetų išgyvenimų: gimimų, mirties, ligos, sapno, pamišimo. C. G. Jungas nesąmoningą žmogaus veiklą redukavo į mitologemų pavidalą turinčius „pasąmonės simbolius“ – archetipus. Jeigu pritarsime Jungo teorijai, tai grožio jausmas ir religijos poreikis žmogaus pasąmonėje egzistuoja kolektyvinio archetipo pavidalu. V. E. Franklas teigia, kad dvasinio nesąmoningumo srityje greta etinio nesąmoningumo, etinės sąžinės, esama ir estetinio nesąmoningumo, meninės sąžinės. Menininkas savo kūryboje vadovaujasi įkvėpimu, kurio šaknys glūdi nesąmoningo dvasingumo srityje. „Todėl jo kūrybos šaltiniai yra ir lieka tamsoje, kurios niekada visiškai neišsklaido sąmonė“⁶. Franklo požiūriu, didelis

sąmoningumas ir bet kokia nereikalinga refleksija gali pakenkti menininko kūrybai.

Diltheyus matė religijos atsiradimo priežastį praktiniame senovės žmogaus santykiuose su tikrove, kur žmogus religiniais vaizdiniais, mitais kompensavo individualios patirties ribotumą. Antra, žmogaus sąmonėje neišvengiamai atsirandanti ir išnykstanti įvairios slegiančios psichikos būsenos palaikė bei įtvirtino ryšį su antgamtinė esybe. Kitą vertus, religijoje atsispindi specifinė tikrovė, nes žmogaus bendravimas su aukštesne esybe vyksta už empirinės tikrovės ribų, sielai susitinkant su religiniu idealu. Jis slypi neregimybėje arba dievybėje, kuri ankstyvoje religijos raidos fazėje neturi juslinės formos (išskyrus fetišizmą); mitologinėje sąmonėje įgauna antropomorfinį pobūdį, o pasaulinėse religijose – antropologinį.

Pasak Diltheyaus, iš žmogaus sąlyčio su neregimybe, orientuoto į apsaugojimą nuo tikrovės blogio, tarpininkaujant dvasininkui, susiformuoja primityvios religijos idėjos. Jos remiasi mitiniais vaizdiniais bei jų vidiniu dėsningumu ir sudaro religinės pasaulėžiūros pagrindą. Mitas yra ne tik pasaulio atspindėjimo forma, bet ir tiesioginis būties pažinimas per ikiracionalų mąstymą. Laikotarpi, kuriame vyravo tokia mąstymo forma, V. Toporovas siūlo vadinti „kosmologiniu arba mitiniu poetiniu, kadangi pagrindinį to periodo tekstų turinį (semiotikos prasme) sudaro kosminio tvarkančiojo prado kovos su chaotiškuoju destruktiniu pradų, nuoseklus pasaulio kūrimo aprašymas, o pagrindinis pasaulio supratimo ir priešybių šalinimo būdas mite <...> yra ypatingas mąstymas“⁷. Mitas, priešingai filosofijai, operuojančiai griežtai apibrėžtomis sąvokomis, „kalba“ poetiniais įvaizdžiais ir simboliais, kurie nė-

⁵ DILTHEY, išnaša 3, p. 71.

⁶ FRANKL, V. E. *Nesąmoningas Dievas. Psichologija ir religija*. Vilnius, 2000, p. 28.

⁷ ТОПОРОВ, В. Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд). In *Очерки истории естественных знаний (о мире) древности*. Москва, 1982, с. 32.

ra tiksliai objektyvios tikrovės kopija, bet atskleidžia kažką gilesnio ir fundamentalesnio.

A. Losevas, kaip ir Diltheyus, kultūros reiškinių užuomazgų ieškojo, vadovaudamasis istoriniu principu, tačiau akcentuodamas socialinių sąlygų lemiamą įtaką visuomenės sąmonės formavimuisi. Diltheyus, priešingai, teigė, kad visuomenę sudaro struktūrą turinčių individų visuma, individualūs vidiniai dėsningumai sąlygoja socialinio gyvenimo dėsningumus. Pirmykštės visuomenės žmonėms, organiškai susaistytiems giminiais kraujo ryšiais, pasaulis atrodė panašus į universalią gimininę bendruomenę. Mitologija buvo pagrindinė to laikotarpio ideologija, bet filosofui, Losevo požiūriu, svarbu atsakyti į klausimą, kodėl senovės žmogus mąstė mitologiškai. Kadangi antropomorfinį pasaulio aiškinimą sąlygojo žmogaus priklausomybė savo giminei, tai antikinės pasaulėžiūros metodas – žemiškų, giminės tarpusavio santykių retransliacija visai gamtai. Todėl antikos žmogus grožio ir tiesos kriterijumi bei etalonu laikė kosmosą: materialų, fizinį, dvasinį ir amžinai judantį. Jusliškai suvokiamo kosmoso pagrindą sudarė idėjos (graikų kalboje žodis „idėja“ turi tą pačią šaknį kaip lotynų kalbos žodis „video“ – „matyti“), kurios reiškia tai, kas matoma akimis arba protu⁸. Senovės žmogus fizinį kosmosą suvokė kaip absoliučią dievybę, nes ji nuo nieko nepriklauso, pati save kuria ir pati save valdo, drauge kuria ir tai, kas yra jos viduje. Dievai, kurie veikia mituose, buvo kosmoso įvairių savybių pasireiškimo pagrindas, o tos savybės žymėjo atskiras dievybės galios sritis. Mitologinėje visuomenės sąmonėje gimė religiniai vaizdiniai, meninės kūrybos užuomazgos bei empiriniai pasaulio pažinimo elementai. Skirtingai nuo filosofijos, jai buvo visiškai sve-

tima išorės ir vidaus, sąmonės ir būties, idėjos ir materijos priešprieša.

Losevas pažymi, kad gimininės bendruomenės pasaulėžiūroje materialus daiktas ir daikto idėja yra neatskiriama, mes matome bet kuriame daikte ir jo materiją, ir jo esmę – idėją, jo vidinį gyvenimą ir jo išorinį pasireiškimą. Tokia esmės ir reiškinių vienybė yra daikto išraiška, pavyzdžiui, mes regime paveikslą išorės ir vidaus visumą. Todėl visa antikos filosofija slypi estetikoje ir, atitrūkusi nuo gimininės bendruomenės absoliutizmo bei mitologijos į jos refleksiją, užsiims vienu klausimu – apie idėjos ir materijos santykį struktūroje⁹. Estetinė filosofijos prigimtį akcentavo ir J. Ortega-y-Gassetas, siedamas tai su filosofiniam mąstymui būdingu *logos* ir *sensus* sąryšiu.

Antikinė filosofija, iš pat pradžių siekusi atsi-riboti nuo mitinio poetinio mąstymo būdo, kreipė dėmesį į pasaulio pradų (arche)problema, beje, atkeliavusią iš mitologijos. Mitologijoje kaip ir archainėje graikų filosofijoje, nėra klausimo kodėl, o yra klausimas iš kur (arche). Kai kuriuose mituose (pvz., graikų mite *Pasaulio ir dievų atsiradimas*) ryškėja pagrindų paieška; kalbama ne apie priežastis, o apie pirmines būsenas arba substancijas. Jos nesensta, negali būti nugalėtos, kuria visa ir visiems, formuoja pasaulio pagrindą, yra (arche)esmė. C. Levi-Strausso požiūriu, mitologija iškyla kaip mito logika, t. y. kaip artimos filosofiniam pažinimui logikos taikymas mitologinei pasaulio refleksijai. Antra, filosofijai rūpėjo ir žmogaus vieta pasaulyje, vertybės, kuriomis jis turi vadovautis. Priešingai mitologijai, filosofija operavo tiksliais sąvokomis, laisvą antropomorfinį pasaulio aiškinimą pakeitė teorija, grindžiama proto argumentais, įrodymais. Protagoro

⁸ ЛОСЕВ, А. Ф. Античная философия и общественно-исторические формации. In *Античность как тип культуры*. Москва, 1988, с. 12.

⁹ ЛОСЕВ, išnaša 8, с. 9.

mintis, kad “žmogus yra visų daiktų matas” pastūmėjo antikinio filosofinio humanizmo raidą. Skirtingai nuo mitologinės pasaulėžiūros, atspindėjusios kolektyvo pasaulio supratimą, filosofija skelbia individo autonomiškumą ir atskleidžia individo santykį su tikrove. Religijoje, anapus oficialaus kulto su šventyklomis ir iškilmingomis, išorinio pobūdžio apeigomis, atsiranda vidinis, ezoterinis žmogaus sielos santykis su dieviškumu. Diltheyaus požiūriu, “bendriausia galutinė reali forma, leidžianti suvokti dieviškai sąlygotą daiktų sąryšį, yra teleologinis pasaulio būvis”; čia religinė pasaulėžiūra pereina į filosofinę. Taigi, filosofijai paruošė dirvą mitologija ir religija: nuo Anaksagoro iki Dunso Scotuso metafizinis mąstymas rėmėsi teleologinio pasaulio sąryšio supratimu¹⁰.

Dilthey'aus požiūriu, žmogaus veikimas įvairiose gyvenimo srityse (ekonominėje, teisės, gamtos įvaldymo) pripildytas valios įtampos, nuo kurios jis pailsi bendraudamas ir švęsdamas, žaisdamas ir juokdamasis. Šioje atmosferoje skleidžiasi menas, kuris atspindi santykius, esančius už jo ribų, ir jame tuo pačiu metu ryškėja gyvenimo prasmė. Kai kurie mąstytojai, pavyzdžiui, J. Huizinga, R. Guardini, yra pabrėžę, kad žaidimo esama ir žmogaus religinėse praktikose. H.-G. Gadameris vartoja “žaidimo” sąvoką ne tik kūrybinio pamato prasme, bet įžvelgdamas už jo slypinčią gilesnę, antropologinį motyvą. Jis žmogaus žaidimą, o ypač meno žaidimą skiria nuo visų gamtos žaidybinių formų mėginimu “sulaikyti praeinamąją naujos trukmės pavidalu”¹¹.

Diltheyus romantinio mąstymo tradicijoje rado patvirtinimą apie religijos, meno ir filosofijos giminingumą, kurį pagrindė “ta pačia pasaulio ir

gyvenimo mįslė”. Visuomenės raidoje tikintysis, poetas ir filosofas užima panašią vietą, nes jų kūryba pakyla virš aplinkos struktūrų į dvasinę sritį, kurioje jie vieninteliai pasipriešina daiktų jėgai. Diltheyus pabrėžia tikinčiojo, poeto ir filosofo kūrybinę laisvę, į kurią kėsina visuomeninio kolektyvo poreikiai. Gilūs ryšiai išorinėse organizacijose, žinojimo arba išorinių veiksmų sistemoje labai skiriasi nuo religijos, poetinės kūrybos ir filosofijos sąveikos kultūroje. “Bet laisviausiai veikia poetai. Jiems žaidžiant nuotaikomis ir formomis išsisklaido netgi tvirti ryšiai su tikrove”¹². F. Nietzsche šoki, juoką ir žaidimą įvardijo kaip antžmogio egzistencijos formas arba egzistencialus: “šokdamas” ir “juokdamasis” jis įveikia duotą būtį ir patį save. Antžmogis “žaidžia” su atsitiktinumu, todėl tai, kas įvyksta atsitiktinai, jis supranta kaip naudingą sau galimybę. Menininko pasaulio savitumą bei autonomiškumą, pasak Diltheyaus lemia, pirma, tai, kad jo dvasios konstrukciją apriori sudaro vaizduotė, antra, menininkas veržiasi išsilaisvinti iš tikrovės spaudimo nesąmoningame kūrybos procese. Visuomenėje tikintysis, poetas ir filosofas jaučiasi vieniši, nes, iš vienos pusės, jie atsiduria virš daiktų pasaulio ir socialinių ryšių, iš kitos – tokiu būdu jie priešinasi kolektyvo mėginimui suvaržyti jų laisvę. Religijai, poetinei kūrybai ir filosofijai bendra tai (tuo skiriasi nuo kitų gyvenimo sričių), kad “valia nebeįtraukiama, siekiant ribotų tikslų”¹³. Žmogus, atsigręždamas į savo vidinį pasaulį, išsivaduoja nuo gyvenimo konkretybės apribojimų ir pasirenka tai, kas ypatinga.

Diltheyus nurodo ir tai, kas skiria religiją, poetinę kūrybą ir filosofiją. Religija turi aprėpti realybės ir idealo, tikslo ir normos santykius, “po-

¹⁰ DILTHEY, išnaša 3, p. 75.

¹¹ GADAMER, H.-G. *Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*. Vilnius, 1997, p. 66.

¹² DILTHEY, išnaša 3, p. 84.

¹³ DILTHEY, išnaša 3, p. 84.

etinė kūryba visada yra įvykio pavaizdavimas, suvokiant jo reikšmingumą¹⁴. Filosofijos “abstraktus sisteminis metodas priklauso konkrečiai elgsenai”, o “poetinė kūryba išlieka jausmo ir įžvalgų sferoje”¹⁵. Meno kūrinio supratimą Diltheyas sieja su intuityviu išgyvenimu – pagrindine “gyvenimo filosofijos” kategorija. Čia jis siekia susieti hermeneutiką su “suprantančiąja psichologija” ir įsijautimu į atitinkamą praeities epochą, visuomenės dvasinio gyvenimo kontekstą. Diltheyas, aiškindamas apie teksto ar meno kūrinio supratimą, suabsoliutino unikalaus kūrybos akto santykį su kultūros tradicija. Kitą vertus, jis atkreipė dėmesį į tai, kad tekstuose ar meno kūriniuose sleidžiasi ir daugybė individualių, su “gyvenimo paslaptimi” susijusių bruožų. Todėl Diltheyas pripažino, kad hermeneutinei analizei būtina atsižvelgti į objektyvios dvasios ir individualybės sąveiką. Jis kvietė analizuojant meno kūrinį skverbtis į jo kūrėjo dvasinį pasaulį, sunkiai suprantamus dalykus redukuoti į paprastesnius autoriaus išgyvenimus ir taip artėti prie visumos supratimo. Meno sistemoje Dilthey’us išskyrė poziją, kuri yra gyvenimo supratimo būdas, o poeta, atsigręždamas į ankstyvąją antikos estetiką, prilygino pranašui, reginčiam gyvenimo prasmę. Jis nurodė ryšį tarp poetinės kūrybos, trykstančios išgyvenimo energija, ir egzistencinio išgyvenimo. M. Heideggeris hermeneutiką perkėlė iš interpretacijos į egzistencinį supratimą, kuris yra laikomas autentiškesniu buvimo pasaulyje būdu, nei paprastas supratimas ar žinojimas.

K. Jaspersas, atmetęs požiūrį į filosofiją kaip tradicinę universalią būties teoriją, suteikė jai naują paskirtį. Jo filosofinių apmąstymų išeities taškas – “šifrų” teorija, kuri, anot Jasperso, geriausiai išryškina transcendentą sąrangą¹⁶. “Šifrais”

jis vadina metafizinius daiktus arba objektus; iš kitos pusės, “šifras” kaip šio pasaulio elementas parodo empirinės būties specifiką, pasirodantią kūnišku jusliniu pavidalu. Taigi pasaulį ir daiktus Jaspersas aiškina kaip transcendentinės būties “šifrus”, kurie sudaro ir kultūros pagrindą – filosofijos, meno, mokslo ir religijos. Jaspersas, pakartodamas tai, ką nuo Platono laikų daugelis mąstytojų laikė filosofijos uždaviniu, išskiria tris pagrindines filosofijos funkcijas: 1) būties nušvitimas, kuris yra tapatus savojo “Aš” nušvitimui, 2) pasaulio supratimas per žmogaus būtyje slypinčių galimybių atskleidimą, 3) pasaulio ir žmogaus orientavimasis į transcendenciją. Matome, kad Jasperso filosofijoje mąstymo centras persikelia iš pasaulio į jo paties sielą; pasaulis filosofui rūpi tik tuo aspektu, kiek jis reikšmingas pačiam žmogui, realizuojant savo būtyje glūdinčią energiją. Atrodo, kad tas pačias funkcijas, kaip ir filosofija, atlieka religija ir menas, nes jie gimsta transcendentinės būties “šiframs” įgaunant daiktinį juslinį pavidalą. Pagrindinis filosofijos, religijos ir meno tikslas, pasak Jasperso, egzistencinės tiesos, įprasmintos “šifruose”, pažinimas. Tačiau šios pažinimo formos skiriasi, nes filosofiją varžo racionalaus mąstymo kategorijos, o menas lengviau pasiekia egzistencinį “nušvitimą”, kuris savo prigimtimi yra artimas religiniam jausmui¹⁷. Jasperso estetikoje menas tampa suartėjimo su transcendencija būdu, užima tarpinę vietą tarp mistikos ir egzistencijos. Jeigu Jaspersas rigoristiškai sujungia religiją ir meną, tai Diltheyui labiau rūpi religijos ir poetinės kūrybos kelias link filosofinės pasaulėžiūros, t. y. jis mėgina sukurti visuotinę pasaulėžiūrą. Jis pripažįsta, kad religijos įtaka visuomenės gyvenime, eiliniam žmogui ir menininkams (poetams) mažėja, stiprėja mokslinio

¹⁴ DILTHEY, išnaša 3, p. 87.

¹⁵ DILTHEY, išnaša 3, p. 87.

¹⁶ JASPERS, K. *Philosophie*, Bd. 3. Heidelberg, 1956, p. 136.

¹⁷ JASPERS, išnaša 16, p. 141.

mąstymo poveikis. Poetų pasaulėžiūros struktūra yra visiškai priešinga sąvokinei filosofinei pasaulėžiūrai, tačiau poetinė kūryba veikia filosofinį mąstymą. Ji paruošė dirvą filosofijos atsiradimui Antikoje bei atsinaujinimo sąlygas Renesanse. Iš kitos pusės, remdamasis literatūros istorija, Dilt-

heyus teigia, jog visa poezija patyrė filosofijos įtaką, formuojant požiūrį į gyvenimą. Diltheyaus ir Jasperso filosofijos, religijos ir meno santykių tyrimas atskleidžia romantinę arba klasikinę filosofijos istorijos tradiciją, kuri kalba apie jų struktūrinių sąryšių artumą bei skirtingas raiškos formas.

Jūratė Svičiulienė

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities

PHILOSOPHY, RELIGION, ART AS A HERMENEUTICAL DISCOURSE

Summary

The article highlights the relevance of cultural studies revealing ontological links of substantive cultural phenomena. Since hermeneutic discourse is particularly popular in culturology, the main categories of W. Dilthey's "philosophy of life", which refer to his hermeneutical method, are also widely discussed. By tradition, peculiarity of philosophical thinking is based on comparison of philosophy and other cultural spheres – mythology, religion, art and science. Dilthey has the same approach, thus, his research of relations between philosophy, religion and poetical culture is the basis of this work expanding the limits of "romantic" or classical problem of interpretation and understanding. Further, a conclusion about the cohesion between philosophy, religion, art and their various forms of expression is also formulated.

KEY WORDS: culturology, culture, hermeneutics, philosophy, religion, poetical creation, literature, art, aesthetics, existentialism.

Jūratė Svičiulienė

Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie

FILOZOFIA, RELIGIA, SZTUKA – DYSKURS HERMENEUTYCZNY

Streszczenie

Autorka artykułu podkreśla aktualność badań kulturologicznych przy analizie ontologicznych związków samodzielnych fenomenów kulturowych. Ponieważ w kulturologii szczególnie popularny jest dyskurs hermeneutyczny, omawiane są podstawowe kategorie „filozofii życia” W. Diltheya, oparte na sformułowanej przez niego metodzie hermeneutycznej. Zgodnie z tradycją, oryginalność myślenia filozoficznego opiera się na zestawianiu filozofii z innymi sferami kultury – mitologią, religią, sztuką, nauką. Takim poglądem kieruje się też Dilthey, którego analiza związków między filozofią, religią a twórczością poetycką została wybrana za podstawę niniejszej rozprawy, rozszerzając granice rozumienia oraz „romantycznej” lub klasycznej interpretacji problemu. Sformulowano wniosek o bliskości związków strukturalnych oraz różnych formach wyrazu filozofii, religii i sztuki.

SŁOWA KLUCZE: kulturologia, kultura, hermeneutyka, filozofia, religia, twórczość poetycka, literatura, sztuka, estetyka, egzystencjalizm.